

הרב מנחם פרל

החזקת כלב שירות לנפגעים פוסט-טראומטיים

ראשי פרקים

א. מה היא פוסט-טראומה	3. הוצאה לרה"ר עם רצועה
ב. תפקיד כלב שירות ביחס לנפגע PTSD -	4. טיפול רפואי
טיפול מציל חיים	ו. עיקור כלב וכלבה
ג. על האיסור לגדל כלב	ז. הכנסתו לבית כנסת בזמן התפילה
ד. קדימות האכלת בעל חיים	ח. היבט משפטי-ציבורי בישראל
ה. הטיפול בכלב בשבת וביו"ט	ט. סיכום ומסקנות
1. מוקצה	י. נספח: תשובת הרב אשר וייס
2. איסוף צואה	

מלחמת חרבות ברזל על חלקיה השונים, מלחמה שהחלה בטבח נוראי ומתמשכת עד כדי היותה המלחמה הארוכה בתולדות מדינת ישראל, יצרה בקרבנו פצועים רבים, בגוף ובנפש. רבים מהם מתמודדים עם פוסט-טראומה, ולרבים מאד המומחים הטיפוליים ממליצים שימוש בכלב שירות. שאלות רבות עולות, עם ההצמדה לכלב מסוג זה, שאלות שרובם שונות, ולו במקצת מאחזקת כלב כחיית מחמד בבית.

חיית מחמד, אפשר אולי שלא לטלטל בשבת, לא להרים אותה, אך כלב שירות, לעתים נועד לזה. חיית מחמד משאירים בבית בעת התפילה, אך כלב שירות נועד להיות עם בעליו סביב השעון, ועוד.

להלן אציג את משמעות הפגיעה הפוסט-טראומטית, ונדון בהשלכותיה ההלכתיות.

א. מה היא פוסט-טראומה

הפרעת דחק פוסט-טראומטית (PTSD - Post-Traumatic Stress Disorder) היא תגובה נפשית ופיזיולוגית מתמשכת לחשיפה לאירוע טראומטי קשה. בניגוד ללחץ רגיל, PTSD משנה את האופן שבו המוח מעבד פחד וזיכרון, מה שהופך אותה למחלה כרונית הדורשת התערבות מקצועית.

על פי ה-DSM-5 (מדריך האבחנות הפסיכיאטרי האמריקאי)¹ PTSD מוגדרת כהפרעה המתפתחת לאחר חשיפה למוות, פגיעה קשה או אלימות מינית (עדות ישירה, או בחשיפה לפרטים מחרידים של אירוע). האבחנה ניתנת כאשר התסמינים נמשכים למעלה מחודש וגורמים למצוקה משמעותית או לפגיעה בתפקוד החברתי, התעסוקתי או המשפחתי.

התסמינים מחולקים לכמה קטגוריות מרכזיות (אשכולות)²:

1. American Psychiatric Association (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.)
2. כך על פי הסיווג הבינלאומי של ארגון הבריאות העולמי. ראו: World Health Organization (WHO). ICD-11: International Classification of Diseases (11th Revision). וראו גם באתר המכון האמריקני

- חוויה מחדש (Intrusion): זכרונות חודרניים ובלתי נשלטים של האירוע, סינטי לילה, ו'פלבסקים' (מצב שבו האדם מרגיש או פועל כאילו האירוע מתרחש כעת).
 - הימנעות (Avoidance): מאמץ מכוון להימנע ממחשבות, רגשות, אנשים או מקומות המזכירים את הטראומה. זהו תסמין שמוביל לבידוד חברתי עמוק.
 - שינויים שליליים בחשיבה ובמצב הרוח: קושי לזכור פרטים מהאירוע, תחושות מתמידות של אשמה (אשמת ניצולים), ניתוק רגשי מאחרים, ואובדן ענין בפעילויות מהן נהנה בעבר.
 - עוררות ודריכות יתר (Hyperarousal): דריכות מתמדת ('סריקת איומים'), התפרצויות זעם, קשיי ריכוז, בעיות שינה ותגובת בהלה מוגזמת (למשל מרעש פתאומי).
 - התקפי חרדה חריפים, דיסוציאציה, סינטיס קשים.
- PTSD איננה רק 'מצוקה נפשית', אלא מצב בעל השלכות מסכנות חיים:
- סיכון אובדני: הסתגרות שעלולה להביא גם להפסקת תפקוד. מחקרים מראים קשר ישיר בין PTSD לבין עליה משמעותית במחשבות ובניסיונות אובדניים. זהו הסיכון המיידי והחמור ביותר.
 - תחלואה נלווית (Comorbidity): שימוש לרעה בחומרים (אלכוהול וסמים) כניסיון לשכך את הכאב, ודיכאון קליני עמוק.
 - הידרדרות פיזית: סטרס כרוני מוביל לעליה בלחץ דם, מחלות לב ובעיות במערכת החיסונית עקב רמות קורטיזול גבוהות לאורך זמן.
 - נזק חברתי וכלכלי: קושי לשמור על מקום עבודה וקריסה של מערכות יחסים וזוגיות בשל הקושי בוויסות רגשי.

ב. תפקיד כלב שירות ביחס לנפגע PTSD - טיפול מציל חיים

כלב שירות הינו כלב מאומן לבצע פעולות תפקודיות שמטרתן להפחית מוגבלות (למשל: התערבות בזמן התקף חרדה, 'הערת' אדם מסיוטים, יצירת מרחב אישי, הובלה ליציאה במרחב צפוף, איתות מוקדם לסימני מצוקה). זה שונה מ**כלב תמיכה רגשית** שאינו מאומן למשימות מוגדרות.

מחקרים אקדמיים מראים כי כלב שירות הינו כלי טיפולי המפחית תסמיני דיכאון, מחשבות אובדניות ובידוד חברתי, ולא רק חיית מחמד.³ תפקידיו הם:

1. זיהוי התקפים - הכלב מזהה סימנים פיזיולוגיים (עליית דופק, הזעה) לפני שהמטופל מודע להם, וקוטע את ההתקף.
2. הגנה במרחב - הכלב יוצר מעין 'מרחב בטוח' סביב המטופל במקומות הומי אדם, מה שמאפשר תפקוד חברתי.

לבריאות הנפש (NIMH), בדף המוקדש ל-"Post-Traumatic Stress Disorder". עוד ראו, באתר המוקדש לפוסט טראומה, המופעל על ידי המשרד האמריקני לחיילים משוחררים ובני משפחותיהם - מרכז הידע המקיף בעולם בנושא זה - <https://www.ptsd.va.gov/>.

3. ראו במאמר המשמש כאבן דרך מדעית בתחום: Leighton SC, Nieforth LO, O'Haire ME. Assistance dogs for military veterans with PTSD: A systematic review, meta-analysis, and meta-synthesis. PLoS One. 2022 Sep 21;17(9). doi: 10.1371/journal.pone.0274960

מחקר שנעשה באוניברסיטת תל-אביב מצא שיפור של כ- 40% במדדי ה VBA (רווחה נפשית) וירידה משמעותית בבידוד חברתי למי שמשמש בכלב שירות.

ג. על האיסור לגדל כלב

נושא זה נידון בהרחבה בדורות האחרונים. אסתפק כאן בתמצית הדברים. המשנה (בבא קמא עט,ב) אוסרת לגדל כלב: " ... אין מגדלין חזירין בכל מקום. לא יגדל אדם את הכלב - אלא אם כן היה קשור בשלשלת..." ומבאר שם רש"י: מפני שנושך ומנבח ומפלת אשה מיראתו".

המאירי מרחיב מעט וכותב: "וכן אין מגדלין כלב רע מפני שהזיקו מצוי אלא אם כן היה שומרו וקושרו בשלשלת." והריא"ז (פסקים) מרחיב מעט יותר ואוסר: "ואף על פי שהוציאו שיניו, לפי שהוא מתגרה על בני אדם, ופעמים האשה מפלת על ידו. אבל מגדל בעיר הסמוכה לספר ביום קושרו ובלילה מתירו". בהמשך (שם פג,א) מוסיפה הגמ' שהמגדל כלב עובר על "ארור" (קללת חכמים), כמגדל חזירים. במקום אחר בגמ' (שם טו,ב) נאמר שהמגדל כלב רע בביתו עובר על "לא תשים דמים בביתך" (דברים כב,ח).

מאידך בגמ' (ב"ק פ,א) ר' ישמעאל אומר: מגדלין כלבים כופרין, וחטולים, וקופין, וחולדות סנאים, מפני שעשויים לנקר את הבית", הרי שישנם כלבים שמותר לגדל, כי יש בהם תועלת לבית. ומבאר שם רש"י: "כלבים כופריים - קטנים וננסים הם. לישנא אחרינא: כלבים גדולים של ציידים ואין מזיקין".

אם כן נדייק בדברי חז"ל, כלב רע הוא זה שנאסר, ולא כלב מאולף, וגם כלב רע, דוקא אם אינו אסור בשלשלת - וכך מסיק היראים (סי' רי; ובדפוס ישן סי' מד) וביים שלמה (ב"ק ז,מה) ובהגהות-מיימוניות⁴ וכן משמע ברמ"א (ח"מ ט,ג). כך כתב גם הרמ"ע מפאנו (שו"ת סי' ל): "כלבים קטנים בני תרבות אינם בכלל האסור". ובשו"ת דבר-אברהם (ח"א סי' לו) למד מכך שמקור האיסור הוא 'לא תשים דמים בביתך', "מירי נמי בכלב שיש בו סכנת נפשות דוקא".

עם זאת, יש שאסרו לגדל כלב (שאלת-יעב"ץ ח"א סי' יז) ויש כתבו שגידול כלב כחית מחמד איננו ראוי, כמושב לצים.⁵ (וראה גם מה שכתב הרב יעקב נבון בתחומין ט ומה שכתב הרב יגאל אריאל בתחומין ח מפרק יב ואילך, אך כאן עיקר עיונו הוא דוקא בכלב שירות מאולף).

אימון כלבי נחיה לעיוורים באופן שיטתי החל במהלך מלחמת העולם הראשונה⁶ ומאז התייחסו גדולי ישראל להיתר גידולם ואופני השימוש בהם, וכפי שנראה להלן.⁷

4. הלכות רוצח ושמירת הנפש יא,ד: "אבל כלב שאינו רע מותר לגדל כדאמרינן בע"ז ארמלתא לא תרבי כלבא באושפיזא מפני החשד משמע הא אחר מותר ע"כ".

5. שו"ת חלקת-יעקב או"ח סי' לד אות ה: "והעיקר שאין זה רגש יהדות האמיתית להוליך עמו כלבים, רק האנשים השחצנים עושין כן"; שו"ת שבט-הלוי ח"ו סי' רמא: "עצם החזקתו שלא לצורך הוא מעשה ריקים ושפלי בני אדם"; שו"ת שמע-שלמה ח"ג סי' ג; שו"ת עטרת-פז ח"א כרך ג חו"מ סי' ח.

6. ויקיפדיה, ערך 'כלב נחיה'. אמנם מצאנו שימוש בהם כבר בשנים קדומות. ראו: עקידת-יצחק דברים שער צ: "הראית שהזקן כשחלשה ראותו הלא יבקש לו המראות הזכוכיות להטיב ראותו ובאין עינים יקשור כלב בידו ומקלו יגיד לו".

7. ראו: פניני-הלכה שבת פרק כ סעיף ב.

כלב סיוע מאולף למשמעת, אינו מסוכן כלל, אינו נובח ונשלט ברצועה. תפקידו למנוע 'נפילות' תפקודיות ונפשיות. זה מציב אותו קרוב לקטגוריה של 'אמצעי עזר רפואי' כמו מקל נחיה ומכשיר שמיעה.

אם כן מסתבר שמותר לכתחילה לנכה לגדלו ולהשתמש בו לצרכו.

ד. קדימות האכלת בעל חיים

האכלת כלב בית, שאחריות מזונו על בעליו, קודמת, בסדר הזמנים לאכילת בעליו. כך לומדים חז"ל (ברכות מ, א): "אמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשֶׁדֶךָ לְבִהֲמֶיךָ, וְהָדָר וְאֶכְלֶתָ וְשִׁבְעָתָּ". וכך פוסקים למעשה ראשונים ואחרונים רבים.⁸ אמנם ברמב"ם משמע שזו מידת חסידות בלבד, שכתב (עבדים ט, ח): "חכמים הראשונים היו... ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן, הרי הוא אומר כעניי עבדים אל יד אדוניהם כעניי שפחה אל יד גבירתה..."⁹.

אמנם האחרונים הגבילו זאת לשעה הקבועה שבה רגילים לתת מזון לבעלי החיים: ועכשיו נתבונן מה שאמרו רז"ל אסור לאדם לאכול עד שיתן מאכל לבהמתו, אם כוונתם על כל פעם שאדם אוכל שמחויב ליתן לבהמתו קודם. הנה אין הסברא נותנת שאם אדם אוכל בלילה וכדומה בשעה שכבר אין זמן אכילת הבהמות ושאר הברואים שחייב להקצים וליתן להם מזונות, בודאי לא נראה כן. רק כוונתם הוא אם בסתם מגיע עונתן של אכילות בהמות אז מחויב להאכילם מקודם. וראיתי בסה"ק אשל-אברהם באו"ח סי' קסז⁹ שאם נותן להם שחרית איזה דבר יוצא בזה לענין קדימה. וגם בשאר שעות היום אם ידוע כפי השערה שבהמתו רעבה או צמאה מחויב על פי תורה להקדימם לאכילתו ואם אינו מאכילה עובר ג"כ משום איסור צעב"ח לפי דברי המפורשים שטעם הקדימה לבהמה היא בשביל צעב"ח.¹⁰

ארגון הגג הבינלאומי לכלבי סיוע (Assistance Dogs International (ADI) קובע את תקני המבחן לכלבי סיוע. בפרק המתייחס לסטנדרט המינימלי מודגש כי כלב שירות פועל בסביבות משתנות ומאתגרות (קניונים, רכבות, קהל). כדי שהכלב ישמור על חוסן נפשי, הוא זקוק ליעוגנים קבועים ביום שלו. האוכל הוא העוגן המרכזי ביותר. מחקרים בתחום התנהגות כלבי סיוע מראים שחוסר עקביות בזמני האכלה מעלה את רמות הקורטיזול (הורמון הסטרס) אצל הכלבים. עבור כלב שירות, שנדרש לקבל החלטות מורכבות ולשלוט בדחפים שלו, רמת סטרס גבוהה עקב 'ציפיה לאוכל שלא מגיע' פוגעת ישירות באיכות העבודה שלו ובבטיחות בעליו.

ה. הטיפול בכלב בשבת וביו"ט

1. מוקצה

סתם בעלי חיים מוקצים בשבת ויו"ט ואסור לטלטלם (שו"ע או"ח שח,לט) אך מותר לדדותם בחצר, היינו לאחוז בצוארו, או ברצועה הכרוכה לצוארו ולהוליכו כך, אך דוקא אם לבע"ח יש צורך בכך (שם סעיף מ), ומבאר המשנ"ב (שם ס"ק קנא) שהוא משום צער

8. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' שב; סמ"ג עשין כז; משנ"ב קסז, מ; כה"ח שם, נ; ועוד רבים.
9. בוטשאטש בסוף הערתו לסעי' ו בשו"ע: "ונראה שבפעם אחד ביום מאכל כל דהוא או השקאה סגי לענין הקדימה, ואחר כך יאכילם די סיפוקם ואין פתחון פה על זה כלל."
10. שולחן-הטהור (הרב אהרן ראטה) שער קיום מצוות, מאמר הרחמים והחמלה פ"ד דף מח,ב.

בע"ח, "דאל"כ אסור לעשות כן דבכל מידי דלא חזי לטלטול כשם שאין מטלטלין כולו כן אין מטלטלין מקצתו"

אמנם באגרות-משה (או"ח ח"ה סי' כב) כתב בהערה שחיית מחמד איננה מוקצה, וכן כתב הרש"י אורבך (שולחן-שלמה סי' שח, הערה עד, 11). ומסתבר טעמם שחיות מחמד נועדו למשחק ולטלטול, בשונה מחיית בית, שאין רגילים להרימה וטלטלה. אמנם בארחות-שבת (ח"ב יט, סעי' קכד) אסרו לטלטל אף חיות מחמד, אך ביחס לכלב נחיה לעיוור כתב הרש"י אורבך (שם הערה עד, 12): "ולענין כלב שמוליד את הסומא אי הוה מוקצה יש להעיר דאף שאפרוח חי חשיב מוקצה אף דחזי לשתק בו תינוק כמ"ש התוס' (שבת מה, ב ד"ה הכא) מכל מקום בכה"ג שהוא עומד ומיוחד לשימוש כזה שצריכים לטלטלו מסתבר דלא חשיב מוקצה...", וכן כתבו בילקו"י (שבת שח, ו ס"ק כה) וא"כ קל וחומר לענין כלב שירות שתומך בזקוק לו אף בביתו. מעבר לכך הנצרך לו מוגדר כחולה והכלב מיקל על סבלו, מסתבר שלכל הדעות יהיה טלטולו מותר לצורך החולה. לענ"ד נכון להתייחס לכלב כאל מקל הליכה למי שיש לו קצת צורך בו (משנ"ב סי' שא ס"ק סו).¹³

2. איסוף צואה

כלב מאולף עושה את צרכיו מחוץ לבית. צואתו של הכלב בוודאי אסורה בטלטול בשבת וביו"ט משום 'מוקצה'. אלא שאם הכלב עשה את צרכיו במקום שמצויים בו אנשים מותר לטלטלם מדין 'גרף של רעי'. במשנ"ב (שח ס"ק קלא) כתב בשם המ"א: "אם הוא מונח במבוי במקום דריסת הרגל מותר לסלקו לצדדים". וכן כתב הבא"ח (ויגש אות ה). למד מכך בש"כ (כב, מו) שה"ה אף ברחוב:

דבר מאוס המעורר גועל, כגון צואה ... או כל דבר מטונף הנמצא בשבת במקום שבו הוא מפריע את האדם, ואפילו ברחוב שבני אדם עוברים או שמגיע ממנו ריח רע לאדם הנמצא בסביבה, אף-על-פי שמוקצה הוא מותר לפנותו (ובלבד שיש עירוב במקום ומותר לטלטל בו), אפילו ביד, לאשפה או לבית-הכסא, והוא הנקרא בפי חז"ל "גרף של רעי".

הר"ע יוסף למד אחרת בדברי האחרונים, ולשיטתו היתר גרף של רעי הוא "דוקא במבוי, שדרך לשהות שם ולשוחח... אבל אם הוא ברחוב של רה"ר לא. וכ"כ בשו"ע-הגר"ז שם, שבמקום שאין יושבים שם, אע"פ שנכנסים ויוצאים שם, אסור להוציאו משם א"כ יושב שם... ולאפוקי ממה שכתב בש"כ... וזה אינו, דאמרינן ליה 'לך מהר לדרכך, ואל תביט אנה ואנה'".

אלא שמראיתו מדברי שו"ע-הרב (שח, עב), לענ"ד ניתן לדייק להיפך, שכתב שם: כל דבר מטונף כגון רעי וקיא וצואה בין של אדם בין של תרנגולים וכיוצא בהם אם היו בחצר שהוא דר בה דהיינו חצר לפני הבית או ... שזהו מקום שמקפידין עליו שלא יהא בו טינוף, מותר להוציאם לאשפה או לבית הכסא אפילו בידיו ממש בלא כלי וזה הוא הנקרא בכל מקום גרף של רעי וכן אם הם במבוי במקום

11. "צפרים וכדומה או כלבים שאנשים - אלה שמבלים זמנם להבל ולריק - רגילים לשחק בהם, כיון שתשמישם הוא לטלטל ממקום למקום, שפיר שרי ואין זה מוקצה". ושם בהערה פז: "ועיין לעיל ס"ק עד, ובתשובה בכת"י כתב מרן זללה"ה וז"ל אולם כאשר נודע לי מהר"ח או"י המובא בדעת תורה ראיתי שגם הוא סובר להיתר ורק הרא"ש לא רצה להתיר לו וזה נוגע לעורים בנוגע לכלב שלהם וכן בדגי נוי לטלטל ממקום למקום ואולי יש מין מוקצה הנקרא בע"ח כמו שיש מוקצה הנקרא אש". וראו עוד כאן <https://did.li/C17Iw>.

12. ראו גם ש"כ פרק יח הערה סב.

13. ראו גם: הרב שי ויסבורט, מוקצה וצידה בחיות מחמד בשבת, תחומין מג עמ' 97.

דריסת הרגל מותר לסלקם לצדדין. אבל אם הם מונחים בחצר אחרת שאינו דר שם וכן אם הם בחצר שאחורי הבית, שזהו מקום שאין מקפידים עליו אם יש בו טינוף ... לפיכך אסור להוציאם משם..."

כלומר הדבר הקובע הוא האם מקפידים על ניקיון המקום או שאין מקפידים. בזמננו שמקפידים על ניקיון הרחוב מצואת כלבים, אין הבדל בינו ובין חצר פרטית.¹⁴

אמנם, לאדם המטייל עם כלבו במקום ללא עירוב, כגון בחו"ל, אסור לטלטל את צואת כלבו, ועליו למצוא פתרון אחר.

3. טיול ברה"ר עם רצועה

בנוגע ליציאה עם כלב מחוץ לעירוב, כאשר הבעלים או חזו ברצועתו כתב השו"ע (שה,ה): בעלי השיר כגון כלבים של ציידים וחיות קטנות שיש להם כמין אצעה סביב צוארן וטבעת קבועה בה ומכניסין בה רצועה ומושכין אותם בה, מותר שיצאו בשיר הכרוך על צוארן ויכולים למשכם בהם.¹⁵

אך השו"ע (שם,טז) מציין ש"צריך לזהר שלא יצא ראש החבל מתחת ידו טפח למטה, דדמי כמו שנושאה בידו ולא מתחזיא מאפסר הבהמה, וגם לא יניח הרבה מן החבל בין ידו לבהמה כדי שלא יכביד עד שלא יגיע בטפח הסמוך לארץ".¹⁶ כלב שירות הוא כלב מאולף ואין חשש שיתקוף אדם, אך אף על פי כן יש המפחדים, ולכן יש צורך בשמירה כזו, הרגילה ביום חול.¹⁷

כלב נושא בקולרו לעתים דסקית על מנת לסמן את בעליו, בפשטות מדובר במשאוי האסור בטלטול מחוץ לעירוב.¹⁸ וכן הוא הדין ביחס לווסט שכלב שירות לבוש בו, המסמן שהוא כלב שירות ומכיל תעודה רשמית.

4. טיפול רפואי

כתב החיי-אדם (ח"ב-ג כלל נט,א):

אף על גב דאסור לעשות רפואה לאדם בשבת... דגזרינן משום שחיקת סממנים, אבל בבהמה אינו בהול כל כך ולא גזרינן, ולכן מותר לעשות לה רפואה בשבת.

14. וראו גם שו"ת אבני-דרך ח"י"ז סי' סב.

15. אמנם לשון השו"ע היא 'כלבים של ציידים וחיות קטנות', ובערוה"ש (שה,ה) כתב דוקא כלבים של ציידים, "אבל הכלב שאינו של ציידין אסור לצאת בטבעת שעל צואריו", אך במשנה ברורה (שם סי' ק יט) כתב "וחיות קטנות - היינו אלו דאורחיהו בהכי בחול."

16. ואע"פ שבשש"כ (יח סוף הערה סב) כתב בשם הרש"ז אורבך ביחס לכלבי נחיה לעוורים, שאין צורך במגבלות אותן ציין השו"ע בסעיף טז "דשאני התם שהאפסר בא לשמור על הגמל, משא"כ בני"ד השרשרת רק באה כדי לשמש את הסומא ולא לנטירותא של הכלב", אך בכלב שירות הרצועה משמשת את שמירת הכלב וגם לצורך הנכה. אמנם במנוחת אהבה (ח"ג פ' כ"ז סעי' מ"ט הע' 144) כתב שאף "שבני"ד אין הרצועה עשויה לשמירת הכלב אלא לצורך הסומא שיאחז בה כדי שהכלב יוליך אותו מ"מ נראה שהואיל וכלב של אדם סומא דרכו לצאת תמיד ברצועה זו הו"ל כמלבוש הכלב אע"פ שעשויה לצורך האדם שהרי גם רצועה שעשויה לשמירת הכלב אין זה לצורך הכלב רק לצורך בעליו שלא יברח להם ואע"פ מותר משום שדרכו בכך תמיד." וכן העתיק בילקוט יוסף (שבת ב סי' שא סעיף ז - דיני הוצאה בשבת סעיף נט בהערה).

17. כך גם דעת הראשון הרב דוד יוסף (<https://did.li/clxmC>) ביחס לכלב נחיה.

18. ראו ערוך-השולחן (שה,ה) שכתב: "ויש להסתפק במקום שעושין זה לסימן שהכלב יש לו בעלים דאם אין לו טבעת בצוארו סימן הוא שאין לו בעלים והורגין אותו אם מותר לצאת בו אם לאו ונראה שאסור וראיה ממה שיתבאר דאין תרגולים יוצאין בחוטין דעבדי לסימנא שלא יחליפו, אלמא דכל שעושין לסימן הוי משא". אמנם בשש"כ (פרק כז הערה לד) היקל מעט יותר, אך אין נפ"מ לעניינו. אך ראו פני"ה שבת,כב, שמתיר בדסקית מפני "שאם הסימן קבוע תמיד ברצועה שלצוארו, הרי הוא טפל לה ואינו נחשב משאוי".

ולפיכך... מותר לסוך מכתה בשמן אם עדיין לא נתרפא המכה. אבל אסור לעשות בשביל בהמה שום מלאכה דאורייתא או דרבנן, אפילו היא מתה. אבל מותר לומר לנכרי להקזיז לה דם ולעשות לה שאר רפואות. ודוקא כשהיא חולה.

וכך פסק במשנ"ב (שלב ס"ק ה-ו). כלומר, מותר לתת לבע"ח תרופות לפי צרכו. והוסיף על כך בשש"כ (פרק לב סעיף נז): ש"לכן מותר ליתן לבהמה תרופות, להזריק לה זריקה תוך-שרירית, לטלטל מוקצה בשבילה, או לשים משחה על פצעה, אך יזהר שלא למרוח את המשחה..."

ו. עיקור כלב וכלבה

כלב שמתאווה לכלבה, אפילו רק בעונת היחוס, ובוודאי כלבה שהמליטה, אינם מסוגלים לתפקד כראוי ככלבי סיוע לנכה, על כן יש צורך לעקורם.¹⁹ לסוגית עיקור וסירוס כלבים התייחסו כמה מפוסקי הלכה בני דורנו, ונסכם דבריהם בקצרה.

סירוס בע"ח אסור מהתורה, כמבואר בגמ' חגיגה (יד, ב):
שאלו את בן זומא: מהו לסרוסי כלב? אמר להם: (ויקרא כב, כד): "[ו]מעוד... וכרות לא תקריבו לה' ובארצכם לא תעשו" - כל שבארצכם לא תעשו.

וכך פסק בשו"ע (אבה"ע ה, יא):
אסור להפסיד אברי הזרע, בין באדם בין בבהמה חיה ועוף, אחד טמאים ואחד טהורים, בין בא"י בין בח"ל. וכל המסרס לוקה מן התורה בכל מקום... והמסרס את הנקבה, בין באדם בין בשאר מינים, פטור אבל אסור.

בערוה"ש (אה"ע ה, כב) מביא מחלוקת ראשונים אם סירוס נקבה אסור מהתורה או מדרבנן. ובט"ז שם משמע שאיסור סירוס הנקבה הוא מדין צעב"ח, ואם כן, אם יעשה הדבר בהרדמה נראה שאין בכך כל איסור.²⁰ אך רבים חולקים על כך.²¹

בשו"ת במראה-הבזק (ח"י סי' עז) הסיקו, שמכיוון שעיקור בעל-חיים נקבה לרוב דעות אסור רק מדרבנן ולכן גרימת עיקור באופן עקיף, **אפילו קבוע** (שתיית "כוס של עיקרין"), מותרת. ולעומת זאת לבעל-חיים זכר מותר רק לתת טיפול תרופתי המדכא את הפעילות ההורמונלית של הרבייה **באופן זמני**.²² וכך מובא בשם הרב יעקב אריאל (לגבי סירוס זכר).²³ ומסתבר שיש דרך פשוטה היום לבצע זאת באמצעות שבב.

מקורם, בין היתר, הוא תשובת האג"מ (אבה"ע סי' טו):
...שהנקבה מותרת בכוס עיקרין, דמאחר שכל איסורה הוא רק מ'משחתם' לא ילפינן גם כוס עיקרין, לכן אף לאיש שאסור כוס עיקרין הוא רק בנתעקר לעולם, ואולי גם לעובר אם הוא דוקא במעשה רפואה, ולא לעובר ממילא בלא מעשה.

ויש שהתירו ע"י גוי גם עיקור קבוע, אך הפיך, כגון קשירת חצוצרות שניתן לפותחן בניתוח חוזר. אך כתבו שהמקל לעקר ע"י גוי יש לו על מי לסמוך.²⁴

19. זאת מלבד שיקולי בריאות בעה"ח ואיכות הסביבה, שאינם הנידון כאן. ראו המלצת משרד החקלאות לכל מחזיקי הכלבים בכתובת המקוצרת <https://did.li/cccs1>.

20. ראו מאמרו של הרב שמואל דוד בתחומין לו עמ' 477, שסמך על הטי"ז לקולא.

21. וכ"כ הרב אליעזר מלמד www.yeshiva.org.il/ask/105

22. לדבריהם, אגודת "צעיר בעל-חיים" נותנת שירות כזה על-פי ההלכה. אך לא מצאתי פרסום לכך באתר שלהם.

23. <https://www.yeshiva.org.il/ask/83607>.

24. הרב אליעזר מלמד בתשובה הנ"ל הערה 22.

ויש שאסר מכל וכל עיקור, גם לא לנקבה.²⁵

ובמציאות נצרכת מאד לאדם, כגון לנכה פוסט-טראומטי, כשאין דרך לקבל כלב או כלבה שעוקרו ע"י גוי, נראה בפשיטות שאפשר להקל באופנים שהוזכרו לעיל.

ז. הכנסת הכלב לבית כנסת

הרב משה פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"א סי' מה) דן לגבי הכנסת כלב נחייה לעיוור אל ביהכ"נ, והורה להתיר. עיקר משענתו על תלמוד ירושלמי (מגילה פ"ג ה"ג):

רבי אימי מפקיד לספריא אין אתא בר נש גביכון מלכלך באורייתא לגבכון תיהווין מקבלין ליה ולחמריה ולמנוי.

[=רבי אמי צווה למלמדים: אם יבוא לביהמ"ד אדם (=אורח) שיש בו לחלוחית של תורה: קבלו אותו ואת חמורו ואת בגדיו].

ומכאן הסיק:

וא"כ חזינן דהכנסת חמור לביהכ"נ אינו קלות ראש ובזיון יותר מאכילה ושתייה ושינה דאם היה יותר מזה לא היה נותר לת"ח, דאטו ת"ח אינו מוזהר על מורא דמקדש!! וגם המג"א הביא שם ירושלמי זה ברמז ... וגם הגר"א בסק"ה הביא לשון הירושלמי, וא"כ פוסקין כן ... ובודאי שכלב לא גרע מחמור ואין לנו שעה"ד גדול מזה שאם לא נתירנו יתבטל כל ימיו מתפלה בצבור וקה"ת ... וגם יש ימים שהעגמת נפש גדולה מאד כגון בימים נוראים וכה"ג שרבים מתאספים ... אך טוב שישב סמוך להפתח שלא לבלבל את הצבור.

דבריו אלה יצרו הדים בין הפוסקים. החלקת-יעקב (או"ח סי' לד) חלק עליו בלשון חדה: "ולפע"ד הוראה זו תמוהה לרבים (עי' יו"ד רמב"י) לבנות מגדול על יסוד רעוע כזה".

ומכאן בתשובה ארוכה למדי הוא דוחה את ראיותיו אחת לאחת:

[א] הירושלמי מיירי בביהמ"ד או בית הכנסת שהי' לומדים שם ... אם כן ממילא אין ראוי מירושלמי זה לבתי כנסיות שלנו שנוהגין בהם קדושת בית הכנסת שלא לאכול ולשתות ושלא לעשן וכיו"ב. [ב] הירושלמי מיירי לענין להתאכסן ... אבל בזמן שהציבור מתפלל ודאי אסור מפני שמתבלבל הכוונה של המתפללים ... [ג] ואפשר כוונתו להאדם שנוהג את החמור שהוא נקרא חמור ... [ד] ודאי כלב מגרע גרע מחמור ... כשישחקו בו הנערים והכלב יתחיל לנבוח, חוץ מהגנאי והקלות ראש שיהיה בזה יש גם חשש הפלת ולד וקצת דומה לסכין ארוך. [ה] ועוד וזה העיקר אצלי, במקומות הללו שהפקירות כך מצוי ויהדות כך נתרופפה, ורבים הם האנשים השחצנים ההולכין עם כלביהן בראש כל חוצות ... והעיקר שאין זה רגש יהדות האמיתית להוליד עמו כלבים, רק האנשים השחצנים עושין כן.

פוסקים נוספים אסרו הכנסת כלב לביהכ"נ, והמליצו להשאיר את הכלב קשור במרחק מה מביהכ"כ.²⁶

25. הרב יעקב אפשטיין, אמונת-עתיד 71 (תשס"ז), עמ' 71.

26. שו"ת מים-חיים (הרח"ד הלוי) ח"ג סי' טז; ילקוט-יוסף (קנא, כה) בשם אביו, אף שלא בעת התפילה; הר"ש עמאר (שמע-שלמה ח"ד סי' ג) משום שאינו דומה חמור, שבזמן התלמוד היה חשוב ויש שהיו מכניסים אותו לביתם, לכלב שהוא בזוי ומחוץ לבית מושבו ואין בזיון גדול מזה, גם שלא בשעת התפילה; הר"ע בסיס בשאלתו לראש"צ הר"ש עמאר (שם); וראו גם מה שכתב הר"ש רבינוביץ, תחומין כט מעמ' 487, ומה שהשיבו

גם הרמ"מ כשר (תורה-שלמה טו עמ' קמז בהערה) חלק על כך וכתב שכלב גרע מחמור שכתוב (דברים כג, יט): "לא תביא אתן זונה ומחיר כלב בית ה' א-להיך... כי תועבת ה' א-להיך גם שניהם". והעיר "והנה בקרא מיירי במחיר כלב היינו תמורת כלב וגזירת הכתוב הוא. והחינוך (מצוה תקעא) נתן טעם: 'שהכלבים ידוע שהן עזי נפש ושמא מתוך חשבו בהן וטבען החזק תחזק נפשו ותקשה ערפו מהנחם על חטאיו... על אחת כו"כ כלב עצמו... עוד הוסיף (כרך טז, השמטות ותיקונים עמ' 340) שכך יש ללמוד מדברי הכלי-יקר (עה"פ שם) "לפי שהכלבים עזי נפש... על כן אין נכון להביאם למקום הקדושה". את דבריו דחה הרמ"מ שניאורסון (הרבי מליובביץ'; אגרות-קודש ח"י"ח עמ' תנה) מכמה טעמים: [א] אין ללמוד איסורים מענייני דרוש... [ב] טעם הכלי-יקר, וגם דספר החינוך בהנוגע לכלב מופרך ממ"ש (יומא כא, ב) אשר במקדש שני, אשר שעל המזבח רבוצה ככלב. ואת"ל - הרי זוהי גם רא"י שאין איסור בהבאת כלב לביהכ"נ... [ג] ע"פ הפס"ד בשו"ע (או"ח ס"ס פח"ז) כי הוא עצבון גדול שהכל מתאספים והם יעמדו חוץ (אף שבשו"ע הוא רק שבועיים בחדש וגם זה לא לתמיד, משא"כ בסומא וכו'), מובן שאפשר לסדר הכניסה לביהכ"נ בעזר בן אדם, אבל המדובר כאן - אם יש ענין בכניסתו (שזהו משום צער או - לגודל הענין דתפילה בביהכ"נ דוקא) שאז יש לחפש דרכים לאפשר הכניסה, וק"ל.

גם הראשלי"צ הרב מרדכי אליהו (שו"ת מאמר-מרדכי ח"ב סי' יד) התיר להכניסו אף בשעת התפילה אם אין אפשרות לקושרו מחוץ לבית הכנסת.²⁸ ...באופן שיהיה קשור ופיו חסום ויהא ליד בעליו, ואם אפשר להכין לו מלונה בבית הכנסת, היינו מקום מיוחד הנה מה טוב... ומצוה לעזור למוכי גורל שיוכלו לבוא להתפלל אע"פ שלעיתים זה יגרום אי נעימות ותבוא עליהם ברכת טוב.

כך גם כתב הרב אשר וייס במכתבו (מצורף להלן) והוסיף: אמנם נראה ברור ופשוט שהכל תלוי באופי הציבור ובית הכנסת, ואם מדובר בבתי כנסיות של הציבור החרדי שאין רגילים בכלבים כלל, וכל הילדים יתקבצו מסביב לכלב, ואף המבוגרים לא יוכלו לכוון כראוי בתפילתם, ודאי אין לו להכניס כלבו לביהכ"נ, אבל אם מדובר בביהכ"נ של אנשים הרגילים בכלבים, והכלב שישב משיפולי ביהכ"נ לא יעורר תשומת לב, ואין חשש לשיבוש התפילה וכוונתה, יש להקל שיבא לביהכ"נ לשפוך שיח בשיפולי ביהכ"נ וכלבו לידו.²⁹ אמנם בתקופת האילוף של כלב נחיה, כאשר לא מדובר בצורך עכשווי של העיוור, והכניסה לביהכ"נ נעשית על מנת שהכלב יכיר סיטואציות שונות, ויכדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה (יומא יח, א), לכאורה יש מקום להחמיר ולאסור, משום שניתן לאמנו ע"י כניסה למקומות ציבוריים הומי אדם הדומים לביכ"נ ואין צורך ממשי להיכנס אתו לשם,

הרב בני לאו בחוברת 'כניסת אנשים עם כלבי נחיה לרחבת התפילה של הכותל המערבי', בקישור המקוצר - <https://did.li/j7Px5>.

27. רמ"א: בימים נוראים וכה"ג, שרבים מתאספים לילך לבית הכנסת, מותרין לילך לביהכ"נ כשאר נשים, כי הוא להן עצבון גדול שהכל מתאספים והן יעמדו חוץ (פסקי מהרא"י סי' קלב). ובמשנ"ב שם ס"ק ח: "ומיום ראשון של סליחות ואילך מיקרי ימים נוראים לכל כה"ג וה"ה אם משיאה בנה או בתה או שהיא בעצמה יולדת שהולכין לבה"כ אחר ד' שבועות שרי אף על פי שהיא נדה וכיון שמוותרים לילך לבה"כ שרי ג"כ להתפלל בכל זה לכו"ע".

28. כך גם כתב מו"ר הרב יעקב אריאל - <https://www.yeshiva.org.il/ask/70682>.

29. בדומה לכך כתב גם בפניני-הלכה (ליקוטים א, סי' ז הלכות ביכ"נ סעי' ז) ובהרחבה, עם דעות פוסקים נוספות באתר ישיבה בכתובת המקוצרת: <https://katzer.net/492292>

במיוחד בזמן התפילה. עם זאת יש מי שכתב להתיר גם בתקופה זו, במיוחד אם מדובר בעיוור עצמו, שאם לא כן, איך ילמד כלבו להתנהג נכון בשעת התפילה.³⁰ לעומת זאת כלב שירות לפוסט-טראומטי חיוני לנכה בכל רגע אפשרי, כולל בתקופת האילוף, משום שהצורך הוא חיוני ביותר וכל סיוע שהכלב יכול לתת - נצרך, גם כשאין מאולף לגמרי.

על כך יש להדגיש שההיתר מותנה בכלב מאולף, שברור שלא יעשה את צרכיו בבית הכנסת וישב בשקט בצד המתפלל כל זמן התפילה.

ח. היבט משפטי-ציבורי בישראל

החוק בישראל מכיר בזכות אנשים עם מוגבלות המלווים בכלב סיוע להיכנס למקומות ציבוריים ולקבל שירות, ואוסר למנוע בעדם כניסה.³¹ נוסף לכך, החל מיולי 2025 קיימת רגולציה עדכנית של חוב הכרה רשמית של זכאות לכלב וחובת הזכאי לסיוע לשאת תעודת רשמית כתנאי למימוש ההגנות והזכויות במרחב הציבורי.³² הצורך ברישוי מסודר עשוי לתת לציבור הרגשה שלא מדובר בתחום פרוץ שכל אדם עושה בו ככל העולה על רוחו, לאפשר התארגנות נכונה (תעודה/ אפודה), ובכך להפחית חיכוכים ומחלוקות, ולסייע להימנע מחילול השם בכניסה למקומות קדושים.

ט. סיכום ומסקנות

ההיתרים ההלכתיים הייחודיים למחזיקי כלב שירות לפוסט-טראומטי באים לידי ביטוי בהתקיים כל התנאים הבאים:

- א. קיימת אבחנה מוכרת של PTSD עם פגיעה תפקודית משמעותית.
- ב. קיימת המלצה מקצועית שהכלב צפוי להביא תועלת מהותית.
- ג. הכלב מאומן ככלב שירות, ולא רק כנותן 'תמיכה רגשית'.
- ד. הבעלים מסוגל לקיים חובות טיפול וצער בעלי חיים.
- על בסיס זה, החזקת הכלב היא לא רק 'מותרת', אלא יכולה להיחשב כחלק מחובת שמירת הגוף והנפש, ואף ישוב הדעת לעבודת ה'.
- בידול הכלב יש להקפיד על הלכות המיוחדות הרלוונטיות:

 1. בכל בוקר, יש להקפיד לתת מזון לכלב לפני שמתיישב לסעוד בעצמו.
 2. כלב סיוע איננו מוקצה לבעליו ומותר לטלטלו לצורך טיפול בנכה.
 3. איסוף צואתו מותר כדין 'גרף של רעי', בכל מקום שמקפידים על ניקיונו, ובלבד שהוא בתוך העירוב.
 4. יציאה מחוץ לעירוב מותרת עם רצועה, אך לא עם דסקית זיהוי, וסט סימון וכדומה.
 5. טיפול רפואי בשבת - אסור לעשות מלאכה אף מדרבנן לרפואת בעל חיים, אך מותר לתת לו תרופות.

30. הרב חיים ג'קטר בכתב העת קול-תורה כרך 9 (באנגלית) בכתובת המקוצרת: <https://did.li/muxmC>.

31. ראו באתר הממשלתי, משרד המשפטים, בכתובת המקוצרת: <https://did.li/sytDN>.

32. באתר הני"ל בכתובת המקוצרת: <https://did.li/JJVgT>.

6. סירוס בע"ח אסור מהתורה. מאחר ויש לזה דרישה של העמותות המגדלות ומאמנות כלבי סיוע, ויש לכך צורך אמתי לטובת התועלת לנכה - מותר לסרס באופן הורמונאלי, ובשעת הדחק לתת לגוי שיתן לגוי אחר לסרס. בנקבה קל יותר להקל.
7. מותר להכניס כלב סיוע לבית הכנסת, וישב במקום צדדי שלא יפריע למתפללים.

י. נספח: תשובת הרב אשר וייס

חייל שסובל ממקרה חמור וקיצוני של פוסט-טראומה (ptsd), ולעתים הוא נתקף בהיקף שגורם לו למעין קיפאון חושים עד שהוא מנותק לגמרי מסביבתו ומן המציאות, והמזור היחיד שיש לו זה כלב טיפולי. כלבים אלה מאומנים להריח שינוי הורמונלי של החולה בשעת ההתקף, וברגע שהם מריחים, הם מתקרבים אליו ומלקקים את פניו וידיו, וקרבתו של הכלב, וחום גופו גורמים לחולה להירגע ולחזור לתפקוד נורמלי.

האיש אינו זו מכלבו ואף כשהוא ישן הכלב ישן ליד מיטתו. החייל שהוא מדקדק במצוות וחפץ בכל לבו להתפלל עם הציבור, ואם יגזר עליו להתפלל יחידי הדבר ישבור את לבו, על כן שאלתו אם הוא יכול להיכנס לבית הכנסת עם כלבו. יש לציין שכלבים אלה אינם נובחים ואינם משוטטים אלא יושבים בשקט מוחלט על יד בעליהם.

הנה כבר עלתה שאלה זו על שולחן מלכים רבינו הגרמ"פ באגרות-משה (או"ח ח"א סי' מה) בשאלה אם מותר לעיוור ליכנס לביהכ"נ עם כלב הנחיה. והגאון פסק לקולא והביא ראיה גדולה מדברי הירושלמי (מגילה פ"ג ה"ג):

תני בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש לא אוכלין ולא שותין בהן ולא מטיילין בהן ולא ישנים בהן ולא נכנסין בהן לא בחמה בימות החמה ולא בגשמים בימות הגשמים אבל שונים ודורשין בהן. רבי יהושע בן לוי אמר בתי כנסיות ובתי מדרשות לחכמים ולתלמידיהם. רבי חייה רבי יסא מיקבלין בגו כנישתא. רבי אימי מפקיד לספריא: אין אתא בר נש גביכון מלכלך באורייתא לגבכון, תיהוון מקבלין ליה ולחמריה ולמנוי.

הרי שדין כניסה בחמה כדין אכילה ושתיה, ותלמידי חכמים שמותר להם לאכול ולשתות בביהמ"ד הוא הדין שמותר להם ליכנס לשם עם חמוריהם, וכל שלא מצינו סתירה בש"ס בבלי כידוע פסקינן לפי המבואר ללא חולק בירושלמי.

ובשו"ת חלקת-יעקב (או"ח סי' לד) חלק על האג"מ ודחה את הראיה מן הירושלמי, דאפשר דמה שאמרו "תיהוון מקבלין ליה ולחמריה ולמנוי", אין הכוונה לחמור אלא לחמר דהיינו האדם שמוליך את החמור.

וזו פירכא שאין לה טעם וריח, דמאי קמ"ל ומה הו"א יש שאין להכניס חמר לביהכ"נ, ומפרשי הירושלמי הקרבן-העדה והפני-משה פירשו דמיירי בחמור, כי אין כל מקום לפרש בדרך אחרת, אתמהה.

ועוד כתב דאף אם אכן נפרש את הירושלמי שהתירו להכניס חמור לביהכ"נ, אין זה אלא שלא בשעת התפילה, אבל בשעת התפילה פשיטא שאסור, אם משום הפרעה לכוונת המתפללים ואם מחשש שיטיל גללים וע"כ אין כוונת הירושלמי אלא שלא בשעת התפילה.

וגם השגה זו לא הבנתי, דזו פשיטא לן שאין לעשות שום דבר שיפריע לכוונת המתפללים דכמה הקפידו חכמים שלא לגרום לאנשים להסיח דעת בתפילה ובנשיאת כפים, ומסתבר גם כדבריו דיש לחשוש שהחמור יטיל גללים בשעת התפילה ואסור להתפלל כנגד צואת חמור, אבל לולי שתי חששות אלה אין בעצם נפ"מ בעצם הלכה זו בין שעת תפילה או שלא בשעתה, דכל מי שמותר לו לאכול ולשתות בביהכ"נ מותר לו לעשות

כן אף בשעת התפילה אם אינו מתפלל עמהם, וא"כ בכלבים אלה אם אין כל חשש שיפרעו לכוונת המתפללים או יטילו גללים מותר להכניסם לביהכ"נ אף בשעת התפילה.

ועוד כתב שם לחלק בין חמור לכלב, דכלב הוי חיה בזויה ומסוכנת והביא בזה כמה מקורות משא"כ חמור.

וראיתי עוד בשו"ת שמע-שלמה לידי"נ הגאון ר' שלמה משה עמר שליט"א (ח"ג סי' ג) שאף הוא חלק על האג"מ, ואף הוא כתב לדחות את דברי האג"מ בהני תרי טעמי, דעד כאן לא התירו אלא שלא בשעת תפילה ולא בשעת תפילה, ואף הוא הפליג בשבחו של החמור ובגנותו של הכלב.

ולענ"ד אין בדברים ממש, דמאי אולמא חמור מכלב, זה וזה בהמה וחיה טמאה הם, ואיכא מסתברא בזמנינו שמיליוני בני אדם ברחבי העולם מחזיקים כלבים בבתיים ואין בזה פחיתת כבוד ובזיון כלל, ואחד מאלף לא יכניס חמור לביתו, ואף בין שומרי מצוות רבים יש כלבים בביתם, ואף שאין זה מצוי בציבור החרדים על דבר ה', ומהיכא תיתי לחלק בין חמור לכלב.

ואף דפשיטא לן דבימי קדם שרוב בני האדם רוכבי חמורים ואתונות, גם חמורים הוכנסו לפעמים לבית, מ"מ פשוט שמעולם לא ראו בחמורים בהמות חביבות שהשתעשעו עמהם להנאת בני אדם, משא"כ כלבים בזמנינו המצויים בבתיים שהם אהובים וחביבים על בני הבית ואין בהם כל מיאוס ובזיון, ומשום כך אין אני רואה שום סברא להחמיר בכלב יותר ממה שמצינו שהקילו בחמור.

ואם האג"מ הקל בכלב הנחיה לעוורים אף שאין זה שעת דחק עצום, דברוב המקרים יוכל למצוא בקהילה אנשים שיתנדבו להוליכו לביהכ"נ ולהחזירו, ק"ו בנידון דידן דהוי שעת דחק שאין גדול הימנו, ואינו יכול להתרחק מן הכלל כלל, שיש להקל.

והגאונים הנ"ל שחלקו על האג"מ חששו גם שהכלב ינבח או יטיל גללים בשעת התפילה, וכל התפילה תשתבש ותופרע, אך כלבים אלה מאומנים להפליא ולעולם לא ינבחו ולא יטילו גללים במקומות ציבוריים.

אמנם נראה ברור ופשוט שהכל תלוי באופי הציבור ובית הכנסת, ואם מדובר בבתי כנסיות של הציבור החרדי שאין רגילים בכלבים כלל, וכל הילדים מסביב לכלב, ואף המבוגרים לא יוכלו לכוון כראוי בתפילתם, ודאי אין לו להכניס לביהכ"נ, אבל אם מדובר בביהכ"נ של אנשים הרגילים בכלבים, והכלב שישב בשפולי ביהכ"נ לא ימשוך תשומת לב, ואין חשש לשיבוש התפילה וכוונתה, יש להקל שיבוא לביהכ"נ לשפוך שיח בשיפולי ביהכ"נ וכלבו לידו.

בורא רפואות ירחם על עמו וישלח רפואה שלימה לכל חולי ישראל במהרה.